

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКИМИ СІМ'ЯМИ

THE SPECIFICS OF SOCIAL PEDAGOGICAL WORK WITH STUDENTS' FAMILIES

У статті розкрито особливості соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями. Розглянуто напрями роботи соціальних служб зі студентською сім'єю та визначено їх зміст. Подано результати дослідження рівня тривожності та задоволеності шлюбом студентських сімей. Наведено рекомендації соціальному педагогу щодо роботи зі студентськими сім'ями. Окреслено шляхи та форми реалізації соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями в закладах вищої освіти.

Ключові слова: специфіка соціально-педагогічної роботи, студентські сім'ї, молода сім'я, соціальний педагог, форми соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями.

В статье раскрыты особенности социально-педагогической работы со студенческими семьями. Рассмотрены направления работы социальных служб со студенческой семьей и определено их содержание. Поданы результаты исследования уровня тревожности и удовлетворенности браком студенческих семей. Наведены рекомендации

социальному педагогу по работе со студенческими семьями. Обозначены пути и формы реализации социально-педагогической работы со студенческими семьями в вузах.

Ключевые слова: специфика социально-педагогической работы, студенческие семьи, молодая семья, социальный педагог, формы социально-педагогической работы со студенческими семьями.

The peculiarities of social pedagogical work with students' families are revealed in the article. The directions of social services work with students' families within the program are considered and its contents were determined. The results of the study of anxiety level and satisfaction with the marriage of students' families are presented. Suggested recommendations for social teachers about work with student families. The ways and forms of realization social pedagogical work to student families in higher education institutions are outlined.

Key words: specifics of social pedagogical work, students' families, young family, social teacher, kinds of social pedagogical work with students' families.

УДК 364.04:37.065

Тодорцева Ю.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри психології
та соціальної роботи
Одеського національного
політехнічного університету

Ковальчук Т.О.,
магістр спеціальності
«Соціальна робота»
Одеського національного
політехнічного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Питання вивчення сім'ї як соціального явища не втрачає актуальності і сьогодні, оскільки стан благополуччя сім'ї вказує на загальний стан справ в окремій державі. В українському суспільстві молоддь є найбільш активною частиною населення, а її чисельність визначає рівень народжуваності, тобто демографічні перспективи держави. В ієрархічній системі ціннісних орієнтацій молоді сім'я як елемент соціальної структури суспільства відіграє важливу роль. Зміни, що відбуваються в сім'ї, впливають на характер суспільних відносин, на стан і розвиток самого суспільства.

Найбільш вразливою з погляду соціально-економічного становища, але й найбільш продуктивною в інтелектуальному плані виступає студентська сім'я, соціокультурна специфіка якої зумовлена особливостями соціального статусу. Студентська сім'я посідає особливе місце у суспільстві, тому що вирізняється наявністю інтелектуального потенціалу, узгодженими ціннісними пріоритетами та має життєві стратегії інноваційного та гармонійного характеру. Особливості соціального статусу студентської сім'ї у поєднанні з її можливостями як соціокультурного феномену роблять її важливим об'єктом державної соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціально-педагогічна робота з сім'єю є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Проблематикою соціально-педагогічної діяль-

ності з сім'єю займаються такі науковці, як Л. Андрієнко, Б. Антонян-Шевчук, І. Братусь, Т. Войцях, А. Капська, О. Посвістак, А. Сизанов та ін. Дослідженню питань студентської сім'ї, її специфіки та життєвих негараздів присвятили праці В. Афанасьєв, С. Бурова, А. Вишнівецька, Б. Говако, Н. Лагойда, О. Скоромна, О. Фаринич та ін.

На спільному життєвому шляху студентській сім'ї доводиться зіштовхуватися з багатьма проблемами і складнощами, що заважатимуть її адаптації. Перед нею стоять гострі проблеми матеріально-економічного, житлово-побутового та інтимно-особистісного характеру. Невизначеність майбутнього, поява протиріч, нестабільність заробітків, непідготовленість до сімейного життя та виживання в нових умовах – це все позначається на внутрішньо-сімейних процесах, на характері стосунків членів сім'ї та її відносин із навколишнім середовищем.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Переживаючи процеси власного становлення, молоддь, а саме студенти, не завжди виявляються здатними до ефективної адаптації в середовищі, що стрімко змінюється. У сучасній Україні саме в молодіжній віковій групі найбільш сильно виражені глибинні зміни й протиріччя між традиційними цінностями та сучасними орієнтирами у системі шлюбно-сімейних відносин, у сфері репродуктивних настанов, в оцінці ролі й цінності сім'ї як соціального інституту для людини, суспільства, держави.

Студентська сім'я в Україні лишається недостатньо захищеною, оскільки ще не має свого статусу. Якщо сім'я часто виступає предметом філософських, соціологічних, педагогічних і психологічних наукових праць, то студентська сім'я рідко була предметом окремого соціально-педагогічного дослідження.

Мета статті полягає у вивченні специфіки соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями, аналізі результатів дослідження рівня тривожності та рівня задоволеності шлюбом студентських сімей, а також розробці рекомендацій щодо соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних об'єктів соціальної роботи виступають молода сім'я, зокрема студентська, та сім'ї, які мають проблеми у сімейному вихованні, сім'ї, що за особливостями своєї життєдіяльності потребують соціальної підтримки, допомоги, реабілітації [9, с. 172].

Соціально-педагогічна робота із сім'єю – це система взаємодії соціальних органів держави, суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

Оскільки студентську сім'ю розглядають як окремий вид молоді сім'ї, що має певні особливості, зв'язок молоді та студентської сім'ї чітко простежується, тому технології соціально-педагогічної роботи застосовуються ідентичні.

Отже, соціально-педагогічна робота з молодими сім'ями полягає у забезпеченні соціальної профілактики сімейного неблагополуччя; здійсненні системи заходів, спрямованих на запобігання аморальній, протиправній поведінці дітей і молоді; наданні соціальної допомоги; наданні допомоги батькам у розв'язанні складних питань сімейного виховання; здійсненні соціальних послуг, здійсненні соціальної реабілітації.

Найважливішим суб'єктом соціально-педагогічної роботи з молодими сім'ями в Україні виступає центр соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді (далі – ЦСССДМ) і його спеціалізовані формування. Система ЦСССДМ сьогодні має вже сформовану структуру на державному, регіональному (обласному) та місцевому (районному, міському) рівнях.

Завдання соціальних служб для молоді у роботі зі студентською сім'єю – надання конкретної індивідуальної допомоги сім'ї й молоді, яка збирається укласти шлюб, з метою раціональної організації внутрішньо- та позасімейного спілкування, планування сім'ї, життєдіяльності та відпочинку, спілку-

вання сім'ї з навколишнім середовищем, навчання раціонального розв'язання та подолання складних сімейних колізій, виховання дітей, а також профілактична робота з запобігання розлученням та ін. [1, с. 27–34].

Українським державним центром соціальних служб для молоді розроблена і впроваджена програма роботи з молодію сім'єю, зокрема зі студентською сім'єю. Завдання цієї програми – практичне розв'язання питань стабілізації молоді сім'ї, підготовка молоді до шлюбу, профілактика сімейної дисгармонії, сімейного неблагополуччя, підготовка молодих батьків до виконання батьківських обов'язків і реалізація рекреативних потреб сучасної молоді сім'ї. Конкретна індивідуальна методична допомога має надаватися молодим сім'ям і тим людям, котрі збираються одружитися або щойно одружилися; молодим батькам, які збираються мати дитину або вже мають новонароджену дитину, та іншим категоріям.

Ця програма пропонує систему напрямів роботи соціальних служб із молодію сім'єю:

- 1) підготовку молоді до сімейного життя;
- 2) роботу з молодими сім'ями у плані стабілізації сімейних стосунків;
- 3) допомогу батькам щодо розв'язання різноманітних проблем сімейного виховання;
- 4) сімейну психотерапію.

Для того, щоб реалізувати ці напрями роботи, соціальні педагоги повинні насамперед створити банки даних щодо стану сімей у регіоні (області, місті або районі). Мається на увазі створення соціального портрету сімей конкретного регіону: загальна кількість сімей, співвідношення сільських і міських сімей, кількість різних типів сімей (малозабезпечених, одиноких матерів, неповнолітніх матерів, сімей, де батьки – алкоголіки, наркомани та ін.). Це допоможе побачити загальну картину розподілу сімей і визначити пріоритетні напрями роботи з окремими групами сімей.

Підготовка молоді до сімейного життя передбачає формування навичок здорового способу життя, психолого-педагогічних, юридичних, економічних, медичних знань із питань становлення особистості, формування статево-рольової ідентифікації, оволодіння знаннями медико-соціальних проблем алкоголізму, наркоманії, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я молоді, профілактики вагітності, народження здорових дітей, розвитку сімейних традицій тощо.

З метою формування адекватних шлюбно-сімейних уявлень та оволодіння знаннями про індивідуальні особливості особистості соціальними службами проводяться лекторії, які передбачають психологічне, морально-етичне і статево виховання. Програми лекторіїв передбачають розгляд таких

питань: «Здоровий спосіб життя сім'ї», «Проблеми планування сім'ї. Народження здорових і бажаних дітей», «Способи вирішення сімейних проблем і конфліктів», «Психологічний клімат сім'ї», «Бюджет сім'ї та його раціональна організація» та ін.

Соціальні служби організують виїзні консультативні пункти, на які запрошуються спеціалісти різних галузей – сексологи, гінекологи, андрологи, психологи, юристи – для виступів у школах, ПТУ, студентських аудиторіях. Спочатку заняття спрямовуються на загальну лекцію, де висвітлюються питання підготовки до сімейного життя, потім проводяться індивідуально-групові консультації окремо для дівчат і хлопців, а також індивідуальна робота спеціалістів із тими, кому таке консультування необхідне.

Робота з молодими сім'ями у плані стабілізації сімейних стосунків – це діяльність ЦСССДМ щодо удосконалення взаємин у сім'ї, профілактики дисгармонії сімейних стосунків, подружніх конфліктів, реалізація програми планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я членів сім'ї, формування здорового способу життя сім'ї, організація її вільного часу, допомога в організації сімейного господарювання та побуту, створення іміджу кожної сім'ї, ознайомлення з юридично-правовими аспектами шлюбно-сімейних відносин, надання соціальної допомоги, організація соціального патронажу сімей тощо.

Найбільш розповсюдженою й ефективною формою роботи у цьому напрямі є клуби молоді сім'ї. Мета створення такого клубу – зміцнення сім'ї, повага до цінностей і традицій сім'ї; надання допомоги щодо організації життєдіяльності сім'ї, вирішення сімейних проблем і колізій, надання допомоги у вихованні дітей; юридичні консультації, організація вільного часу сім'ї тощо.

Реалізація ЦСССДМ цих проблем здійснюється завдяки створенню школи молоді матері, школи батьківської підтримки, телефону довіри, консультативних пунктів при школах, ПТУ, соціальних служб для батьків, соціально-медичних курсів для молодих жінок, клубів молодих батьків та ін. Основні форми роботи: семінари, конференції, «круглі столи», індивідуальні консультації, тренінги, вивчення педагогічних ситуацій, педагогічні бліцтурніри, сімейні посилки, психодрама, трансакційний аналіз, кінолекторії тощо.

Напрямок сімейної психотерапії є складним у реалізації в діяльності соціальних педагогів. Робота у цьому напрямі передбачає соціальну реабілітацію молодих сімей із дисгармонією у сімейних стосунках, наявністю конфліктних ситуацій; чимало сімей, де один із подружжя або обидва вживають алкогольні напої, наркотичні речовини, мають різні види нервових захворювань, а це створює загрозу для стабільності сім'ї та вимагає соціальної допомоги та підтримки [6].

Особливості діагностичних методик, спрямованих на дослідження внутрішньосімейних взаємин, вивчення й аналіз життєвого простору дитини і соціального оточення сім'ї, є ефективними інструментами раннього виявлення факторів сімейного середовища, що мають негативний вплив або можуть спричинити відхилення в особистісному розвитку дитини, а також пошуку внутрішніх ресурсів сім'ї та її соціального оточення для попередження чи виходу з кризової ситуації [5].

У дослідженні рівня тривожності та рівня задоволеності шлюбом студентських сімей нами було використано такі емпірично-діагностичні методи: опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) та методика «Діагнос-

Таблиця 1

Загальна кількість балів за проведеними методиками

Досліджувані студентські сім'ї		Методика «Діагностика самооцінки рівня тривожності»		Опитувальник «Задоволеність шлюбом»
		Ситуативна тривожність	Особистісна тривожність	
Сім'я 1	дружина	40	53	40
	чоловік	31	35	42
Сім'я 2	дружина	58	48	38
	чоловік	35	31	48
Сім'я 3	дружина	45	48	41
	чоловік	35	35	38
Сім'я 4	дружина	34	40	19
	чоловік	28	30	22
Сім'я 5	дружина	32	33	38
	чоловік	35	31	43
Сім'я 6	дружина	35	59	44
	чоловік	28	33	46
Сім'я 7	дружина	38	49	40
	чоловік	34	34	44

тика самооцінки рівня тривожності Спілбергера – Ханіна». Ми обрали саме ці методики, оскільки, проаналізувавши загальну характеристику та проблеми категорії «студентські сім'ї», вважаємо за необхідне дослідити рівень задоволеності шлюбом молодих пар і психологічні характеристики одружених студентів, а саме рівень тривожності. Загальна вибірка досліджуваних становила 7 студентських сімей.

Щодо ситуативної тривожності, то нами були визначені показники, які свідчать про низький рівень тривожності у двох чоловік, що становить 14,3% від загальної кількості досліджуваних, помірний – у десяти (71,4%), високий – у двох (14,3%). На нашу думку, такі результати свідчать про те, що, оскільки більшість респондентів мають помірний рівень тривожності, вони перебувають у достатньо комфортних, звичних умовах, приблизно знають, що має статися найближчим часом, але можуть бути занепокоєні щодо складних ситуацій, особистісних стосунків у сім'ї та невміння знайти відповіді на вирішення деяких проблем. Такі сім'ї більш мотивовані на внутрішні проблеми: розподіл сімейних ролей, вирішення побутових питань. Щодо досліджуваних, котрі мають високий рівень, можна припустити, що, оскільки цей показник вказує на тривожність як стимул на конкретну ситуацію, вони зараз перебувають у нестабільних сімейних стосунках і переживають складний період у житті, який потребує неабияких зусиль.

На відміну від результатів, отриманих під час зіставлення отриманих даних методики «Діа-

гностика самооцінки рівня тривожності Спілбергера – Ханіна» за шкалою ситуативної тривожності, рівень особистісної тривожності виявився високим у 43% і помірним – у 57%. Зауважимо, що низького рівня особистісної тривожності не виявлено. Такі результати можуть бути пов'язані з тим, що досліджувані постали перед вибором подальшого життєвого шляху, занепокоєні власним майбутнім і майбутнім своєї родини, що характерно для вікової групи досліджуваних. У респондентів, котрі мають помірний рівень тривожності, адекватне ставлення до стресових ситуацій, і така тривожність є нормою.

За результатами дослідження за опитувальником «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко) нами були виявлені такі показники: неблагополучні у двох досліджуваних, що становить 14,3% від загальної кількості досліджуваних; благополучні – у трьох досліджуваних, що становить 21,4% від загальної кількості досліджуваних респондентів; абсолютно благополучні – у дев'яти (64,3%).

Розглянемо отримані результати ґрунтовніше. Звісно, значну частку (64,3%) складають сім'ї, що характеризуються абсолютно благополучним і благополучним (21,4%) рівнями задоволеності шлюбом. Це доволі високий показник, який, на нашу думку, свідчить про те, що студентські сім'ї не зіткнулися з реальними складнощами, адже вони перебувають у більш комфортних побутових умовах, використовують допомогу батьків. Можна зробити висновок, що студентські сім'ї прожива-

Таблиця 2

Рекомендації соціальному педагогу щодо роботи зі студентськими сім'ями

Рекомендації		Короткий зміст
1. Активна співпраця між ЦСССДМ і ЗВО.	⇒	Студентські сім'ї зможуть бути повідомлені про різні заходи, які здійснюються в центрах допомоги молоді.
2. Організація реклами різноманітних послуг і заходів, спрямованих на роботу зі студентськими сім'ями.	⇒	Студентські сім'ї зможуть дізнатися про проведення різних тренінгів, консультацій, лекцій тощо.
3. Організований психолого-педагогічний супровід студентських сімей.	⇒	Здійснюється вивчення особливостей сімейних стосунків, соціальна корекція і психокорекція особистості.
4. Створення «Клубу допомоги студентським сім'ям».	⇒	Надання різних послуг студентським сім'ям, допомога й організація діяльності.
5. Організація клубу самопомоги.	⇒	Обмін досвідом студентських сімей.
6. Гнучка організація навчального процесу.	⇒	Залучення та використання інтернет-технологій у навчанні.
7. Програма підготовки студентів до створення сім'ї.	⇒	Проведення тренінгів, лекцій і бесід, які допоможуть освоїти навички, необхідні для підготовки до сімейного життя.
8. Активна участь куратора в житті своєї групи.	⇒	Відносно постійне спостереження за студентськими сім'ями в малій групі.
9. Проведення тренінгів щодо зниження рівня тривожності на початку і в кінці кожного семестру.	⇒	Зниження рівня тривожності студентських сімей.
10. Проведення виїзних занять, круглих столів і конференцій, спрямованих на підвищення мотивації до навчання.	⇒	Підвищення мотивації до навчання студентських сімей.

ють у романтичних стосунках, можливо, ідеалізують шлюб. Такий рівень задоволеності шлюбом може бути пов'язаний із тим, що у подружжя поки виправдовуються очікування про сімейні стосунки. Максимально високий рівень задоволеності шлюбом спостерігається у сімей до народження дітей, що характерно для наших досліджуваних.

За допомогою аналізу соціально-педагогічних форм роботи зі студентськими сім'ями, а також аналізу результатів емпіричного дослідження нами були розроблені рекомендації щодо роботи зі студентськими сім'ями, наведені у таблиці нижче.

Проблема в тому, що більша частина студентських сімей навіть не підозрює про існування подібних заходів. Саме тому необхідно просувати і рекламувати послуги та види допомоги, що надаються різними центрами, які займаються роботою з сім'ями, із широким використанням різних каналів інформації, зокрема електронних ресурсів (сайтів ініціативи), соціальних мереж (створення груп із відповідною тематикою в соціальних мережах – Facebook, Instagram), дошок оголошень, доступних ЗМІ, роботи зі студентським самоврядуванням тощо.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що специфіка соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями передбачає організацію «Клубу допомоги студентським сім'ям», клубу самопомоги й оптимізацію психолого-педагогічного супроводу студентських сімей в університеті. Також важливим, на нашу думку, є створення організованого дистанційного навчання,

проведення тренінгів, бесід і лекцій із підготовки до створення сім'ї, щодо підвищення рівня мотивації до навчання та зниження рівня тривожності у студентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акстман К. Социально-педагогическая работа с семьёй. *Социальная работа в Украине: теория и практика*. 2002. № 1. С. 27–34.
2. Андрієнко Л.К. Проблеми молодіжної сім'ї в Україні. *Вісник Донецького національного університету економіки ім. М. Туган-Барановського*. 2009. № 3. С. 75–79.
3. Антонян-Шевчук Б.Л. Студентська сім'я як об'єкт соціально-педагогічного аналізу. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 207–210.
4. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 85 с.
5. Войцях Т.В. Інноваційні методики діагностичної роботи з сім'єю. Черкаси : ОІПОПП, 2012. 68 с.
6. Лагойда Н.Г. Современная студенческая семья: особенности и проблемы функционирования. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2009. № 5. С. 247–250.
7. Посвістак О.А. Проблеми та переваги сучасної студентської сім'ї. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. № 2. С. 159–165.
8. Райгородский Д.Я. Психология семьи : учебное пособие. Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. 61 с.
9. Технології соціально-педагогічної роботи : навчальний посібник / за заг. ред. А.Й. Капської. Київ : Знання, 2000. С. 172–175.